



**КОЛОМІЄЦЬ**  
**Наталія Дмитрівна,**  
канд. с.-г. наук,  
зав. відділу БІТ та НОД  
ННСГБ НААН  
(м. Київ)

## **ЗНАЧЕННЯ ПРАЦІ В. ДОКУЧАЄВА «РУССКИЙ ЧЕРНОЗЕМ» ДЛЯ СТАНОВЛЕННЯ ГЕНЕТИЧНОГО ҐРУНТОЗНАВСТВА ЯК НАУКИ**

*Чорнозем здавна притягував природодослідників. Вивченням властивостей і походження ґрунтів (в тому числі і чорноземів) займалися такі видатні науковці, як Паллас, Лібих, Мурчисон, Еверсманн, Вагенгейм-фон-Квален, Рупрехт, Ейхвальд, Шлезінг, Дегерен, Шюблер, Вольні та ін. Але тільки В. В. Докучаєв зумів узагальнити, систематизувати накопичені до нього знання і створити нове вчення про ґрунт – генетичне ґрунтознавство, початок якого як науки приурочують до появи в світі його знаменитої монографії «Русский чернозем». На основі історико-наукового аналізу представлено стислий огляд передумов створення такої важливої науки, як генетичне ґрунтознавство, і визначено місце та роль в ній великого вченого В. В. Докучаєва та його фундаментальної праці «Русский чернозем» (1883).*

**Ключові слова:** генетичне ґрунтознавство, Ґрунтова комісія, Імператорське вільне економічне товариство, В.В. Докучаєв, чорнозем.

*Чернозем издавна притягивал естествоиспытателей. Изучением свойств и происхождения почв (в том числе и черноземов) занимались такие выдающиеся ученые, как Паллас, Либих, Мурчисон, Эверсманн, Вагенгейм-фон Квален, Рупрехт, Эйхвальд, Шлезинг, Дегерен, Шюблер, Вольные и др. Но только В. В. Докучаев сумел обобщить, систематизировать накопленные к нему знания и создать новое учение о почве - генетическое почвоведение, начало которого как науки приурочивают к появлению в мире его знаменитой монографии «Русский чернозем». На основе историко-научного анализа представлены краткий обзор предпосылок, которые предшествовали созданию такой важной науки, как генетическое почвоведение, и определено место и роль в ней большого ученого В. В. Докучаева и его фундаментального труда «Русский чернозем» (1883).*

**Ключевые слова:** генетическое почвоведение, Почвенная комиссия, Императорское вольное экономическое общество, В.В. Докучаев, чернозем.

*The chernozem long since attracted scientists. And origins of soils (including chernozems) were engaged in studying of properties such outstanding scientists as Pallas, Libikh, Murchison, Eversmann, Vagengeym-fon Kvalen, Ruprecht, Eykhvald,*

*Shlezing, Degeren, Shyubler, Manumissions, etc. But only V. V. Dokuchayev managed to generalize, systematize the knowledge accumulated to him and to create the new doctrine about the soil - genetic soil science, which beginning as sciences date for emergence in the world of its well-known monograph "Russian Chernozem". On the basis of the historical and scientific analysis are submitted the short review of prerequisites which preceded creation of such important science as the genetic soil science, and is defined a place and a role in it the big scientist V. V. Dokuchayev and his fundamental work "Russian Chernozem" (1883).*

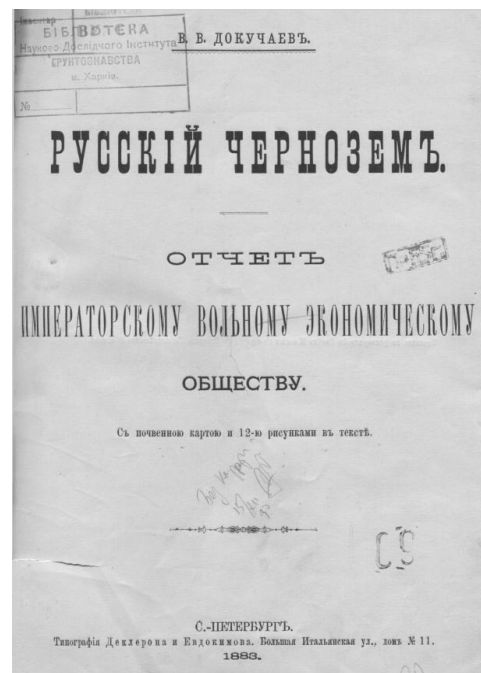
**Keywords:** genetic soil science, Soil Commission, the Imperial Free Economic Society, V. Dokuchaev, the chernozem.

Серед плеяди видатних вчених кінця XIX ст. особливо виокремлюється постать російського ґрунтознавця Василя Васильовича Докучаєва. Його заслуга по праву вважається історичною. Він поставив генезис ґрунтів за основну мету ґрунтових досліджень, замість окремих розрізнених думок про процес ґрунтоутворення і чинники, що обумовлюють його. Замість емпіричного вивчення окремих властивостей ґрунтів учений створив вчення про ґрунт, як про особливе природне тіло, що розвивається внаслідок спільного впливу п'яти природних факторів. До Докучаєва ґрунтознавство було емпіричною наукою; після виходу в світ праць Василя Васильовича воно стало природничо-науковою дисципліною.



*V. V. Dokuchaev*

**В. В. Докучаєв (17.02.1846–26.10.1903)**



У даній статті окреслено передумови створення «капітальної» праці В. В. Докучаєва «Русский черноземъ», резонанс, викликаний її появою у

науковому світі, розповідається про учнів та послідовників великого вчителя, а також значення цієї книги для становлення молоді науки – генетичного ґрунтознавства.

З чого все почалось? Після подорожі центральними чорноземними районами Росії вчений-агроном, професор, доктор сільського господарства, завідувач кафедри в Петербурзькому університеті і голова Сільськогосподарського (I) відділення Імператорського вільного економічного товариства А. В. Советов 23 вересня 1876 р. зробив доповідь на черговому засіданні відділення на тему: «О черноземе из путевых заметок». В кінці доповідач значив, що питання вивчення поширення чорнозему та його підґрунтя потребує детального дослідження спеціаліста-геолога. А. В. Советов залучив до співпраці молодих і талановитих студентів. Одним із них був В. Докучаєв, якому доручили дослідити лес. На тому ж засіданні В. Докучаєв зробив повідомлення про лес – підстилаючу породу, яка дуже поширена в чорноземній смузі. «А что касается чернозема, – нарікав молодий геолог, – то относительно геологических условий его залегания мы, к сожалению имеем еще меньше данных, чем о лесе». І навів недостатньо вивчені та суперечливі факти інших дослідників з питання походження чорноземів, які потребували подальших досліджень. «В виду этого, – закінчив Докучаєв, – и принимая во внимание уже испытанную недостаточность только одного изучения физических и химических свойств чернозема для составления теории его образования, я позволю себе указать здесь на совершенную необходимость для означенной цели специального геологического исследования чернозема и его подпочв» [1].

Секретар товариства А. І. Ходнев підтримав підняте Докучаєвим питання щодо вивчення чорноземів і відмітив, що ця проблема уже порушувалася 30 років назад, була навіть створена особлива експедиція, але вона не запрацювала і питання залишилось відкритим.

25 листопада 1876 р. на засіданні I відділення Імператорського вільного економічного товариства зоолог М. Н. Богданов доповідав про чорнозем і його

практичне та наукове значення. Він підтвердив, що чорнозем – це ґрунт дуже різноманітний за своїми якостями та родючістю, й існуючі дослідження «еще далеко недостаточны для разрешения практических задач земледелия. Для последней цели необходимо организовать целый ряд разнообразных исследований, как научных, так и практических». Доповідь викликала гарячу дискусію вчених. У результаті цього засідання була створена комісія для розробки програми досліджень чорноземів в складі: М. Н. Богданова, В. В. Докучаєва, секретаря Імператорського вільного економічного товариства А. І. Ходнева та голови цього товариства А. В. Соєтова [2].

24 лютого 1877 р. на засіданні I відділення Імператорського вільного економічного товариства Докучаєв, як член цієї комісії, представив доповідь «Итоги о русском черноземе» і програму самого дослідження. Після доповіді комісія прийшла до висновку про необхідність розділити майбутні дослідження на дві частини: 1) дослідження геолого-географічні та 2) дослідження фізико-хімічні. Першу частину завдання Імператорське вільне економічне товариство доручило спеціалісту геологу Докучаєву і запропонувало йому відвідати всі головні чорноземні райони та вивчити на місці як типовий чорнозем, так і всі його переходи до інших ґрунтів, а також і різноманіття їх підґрунтя, зібрати відомості про ступінь виснаження тієї чи іншої чорноземної смуги, а також про врожайність зернових культур на даному чорноземі [3; С. 93]. Програма була розглянута і схвалена I відділенням, Радою та загальним зібранням товариства, яке постановило приступити влітку 1877–1878 рр. до досліджень чорноземів в Європейській Росії та виділити на ці потреби дві тисячі рублів [4].

З 1877 по 1881 рр. Докучаєв досліджував російський чорнозем, за дорученням і на засоби Імператорського вільного економічного товариства, багаторазово відвідував південь і південний схід Росії, Крим і північний Кавказ, де зібрав першу колекцію ґрунтів.

Під час літніх екскурсій 1878 р. помічником В. В. Докучаєва був кандидат Санкт-Петербурзького університету П. А. Соломін, у 1881 р. – кандидат агроном А. І. Китманов. Лабораторні аналізи проводились за методом Вольфа в

лабораторії мінералогічного кабінету Санкт-Петербурзького університету [5]. За цей період вийшли друком такі його статті: «Обзор имеющихся сведений о русском черноземе (разбор теории Рупрехта)» (1877), «Итоги о русском черноземе» (1877), «О нормальном залегании чернозема» (1878), «Предварительный отчет по исследованию юго-западной части черноземной полосы» (1879), «Краткий исторический очерк и критический разбор важнейших из существующих почвенных классификаций» (1879), «Картография русских почв (объяснительный текст к карте Чаславского)» (1879), «Предварительный отчет по исследованию юго-восточной части черноземной полосы России» (1879), «Схематическая почвенная карта черноземной полосы Европейской России» (1882).

До робіт Докучаєва не було навіть такого терміну як «чорнозем», під яким одні розуміли будь-який ґрунт темного кольору, починаючи з болотного, другі – всі урожайні ґрунти, закінчуючи садовою землею, треті розуміли під чорноземом не весь ґрунт, а тільки вміст у ньому природного перегною...

Ще у 1879 р. В. В. Докучаєв у своїй доповіді Санкт-Петербурзькому товариству природодослідників сформулював ті основні положення, які стали фундаментом науки про ґрунти в Росії. Одним із таких положень було твердження, що ґрунт – це природно-історичне тіло. Друге положення наголошувало про те, що ґрунти розміщуються на території земної кулі не випадково, а закономірно, тобто під впливом кліматичних умов. З першого положення випливала необхідність створення особливої науки, яка б займалась вивченням ґрунтів, як тіл природи, незалежно від сільськогосподарської діяльності людини. Друге положення вимагало вивчення ґрунтів у зв'язку з умовами клімату, рослинного і тваринного світу, тобто у зв'язку з тими всіма природними об'єктами і явищами, у поширенні яких на земній кулі спостерігається така ж закономірність, яка спостерігається у географії ґрунтів.

Оскільки двох літніх досліджень чорноземів (1878, 1879) виявилось недостатньо для повного обстеження величезної площі чорноземної смуги, то у

1881 р. Санкт-Петербурзьке товариство природодослідників вирішило надати Докучаєву засоби на другу поїздку в південно-західну чорноземну Росію.

Крім цього, взимку 1881 р. Нижньогородське губернське земство вирішило провести на своїх землях детальне ґрунтове та геологічне обстеження одного із найцікавіших куточків найбільш важливої північної межі чорнозему. 30 жовтня 1881 р. Докучаєв приймає запрошення Нижньогородського губернського земства «взять на себя определение во всей губернии качества ґрунтов, с точным обозначением их границ, с целями земельной таксации» за допомогою підготовлених ним спеціалістів з ґрунтознавства.

Тільки завдяки впевненості і віри в науку і особисто в Докучаєва голови Нижньогородської губернської земської управи Олександра Васильовича Баженова стало можливим цю зовсім нову справу довести до завершення, знайти необхідні засоби і долучити згодом ще й роботи з економічної оцінки. Тільки він володів достатнім авторитетом та вмінням, щоб відстоювати і провести в земстві всю величезну роботу при наявності серед місцевого дворянства багатьох елементів, які не співчували таким нововведенням... Тому Докучаєв завжди з вдячністю згадував ім'я Баженова [6, С. 351].

В. В. Докучаєв запропонував дві нові методики оцінки земель : природно-історичний та статистико-економічний. Суть першого методу полягала в класифікації ґрунтів та в їх оцінці за природними властивостями, для чого проводились масові обстеження і лабораторні аналізи. Було виділено 8 типів ґрунтів. Для їх оцінки була складена 100-бальна шкала бонітування ґрунтів Нижньогородської губернії. Суть другого, статистико-економічного методу, полягала в тому, що на всіх визначених ґрунтах визначався чистий дохід від використання землі. Порівняння даних бонітування ґрунтів з їх економічною оцінкою дозволяло визначати дохідність землі [8].

Ця робота з обстеження ґрунтів проводилась під керівництвом Докучаєва і була закінчена за шість років (1882-1886). Відображенням її стали 14 томів «Материалов по оценке земель Нижегородской губернии», з ґрунтовою і

геологічною картою Нижньогородської губернії, які були складені професорами: В. Амаліцьким, П. Бараковим, П. Земятченським, Ф. Левінсон-Лессінгом, М. М. Сибірцевим та кандидатом природничих наук А. Р. Ферхміним [7, С. 899].

За результатами проведених робіт була створена колекція ґрунтів професора В. В. Докучаєва та його учнів. У 1882 р. за дорученням Імператорського вільного економічного товариства Докучаєв експонує на Всеросійській промислово-художній виставці в Москві свою колекцію ґрунтів, за що товариство отримує диплом 1-го ступеня, який на той час був рівнозначний золотій медалі.

Після закінчення ґрунтово-геологічних досліджень у Нижньогородській губернії під керівництвом професора В. В. Докучаєва на базі зібраного багатющого матеріалу у Нижньому Новгороді у 1885 р. був створений земський природничо-історичний музей, завідування яким було доручено його учню М. М. Сибірцеву.

У 1894-1896 рр. Василь Васильович склав програму та організував підготовчі роботи зі створення відділу ґрунтознавства на Всеросійській промисловій та художній виставці 1896 р. у Нижньому Новгороді. Найбільш активну участь у цьому взяв консерватор Мінералогічного Кабінету Імператорського Санкт-Петербурзького університету П. В. Отоцький. На цій виставці Докучаєв отримав диплом 1-го розряду «За плодотворную деятельность по изучению русских почв, создавшую новое направление в области почвоведения, и школу учеников-последователей».

Результати багаторічної роботи і досліджень були викладені у книзі «Русский чернозем», яка побачила світ у 1883 р. і була присвячена пам'яті секретаря Імператорського вільного економічного товариства А. І. Ходнева, який разом з Докучаєвим був головним ініціатором проведення досліджень російського чорнозему.

У цій монографії детально розглянуті: область розповсюдження, спосіб походження, хімічний склад чорнозему, принципи класифікації та методи

досліджень цього ґрунту. Робота складається із десяти розділів, перші сім з яких трактують про географічний розподіл російського чорнозему та його місцевих особливостей; останні три розділи суто теоретичного характеру : 8-ма містить в собі походження рослинно-наземних ґрунтів, 9-та говорить про потужність (товщину) чорнозему і його залежність від рельєфу місцевості, в 10-ій розглядається питання про вік чорнозему і про причини його відсутності у північній та південно-східній Росії, так само як і в інших країнах.

В останніх трьох розділах «Русского чернозема» досліджується одне із найцікавіших питань ґрунтознавства – питання про генезис рослинно-наземних ґрунтів, взагалі, і чорнозему, зокрема. Як відомо, це питання досліджували, починаючи з Гільденштедта (1787 р.), багато вчених (у своїй роботі «Русский чернозем» В. В. Докучаєв назвав 22 імені), таких як Паллас, Мурчисон та Рупрехт. Останнім двом авторам належали дві найбільш видатні теорії утворення чорнозему: Мурчисон визнавав даний ґрунт як морські відкладення (осад), Рупрехт прирівняв його до північного дернового ґрунту, вважав чорнозем як місцеве, наземне утворення, тобто за продукт степової трав'янистої рослинності.

Докучаєв ставився критично до теорії Рупрехта, яка була висловлена в його праці «Геоботанические исследования о черноземе» (1866). Перш за все, до основних принципів, на яких базувалась теорія Рупрехта, Докучаєв додав наступне: 1) за своїм хімічним складом та фізичною будовою, наш чорнозем всюди і постійно має найтісніший генетичний зв'язок з підстилаючими його гірськими (материнськими) породами; 2) його ложем слугують породи різноманітних геологічних систем; 3) він залягає як на вододілах, так і на схилах, як на високих місцевостях, так і в низинах; 4) наш чорнозем на величезній території свого поширення завжди має певну потужність, яка не перевищує 5 футів; 5) нарешті, він не має шарів.

Ще однією помилкою Рупрехта було твердження про те, що чорнозем є виключно продукт рослинності. Цілим рядом фактів Докучаєв доказав, що чорнозем, так як і будь-який інший ґрунт, є продукт сукупної діяльності:



1) клімату, 2) рослинних і тваринних організмів; 3) материнських порід; 4) віку і 5) рельєфу країни. Цей погляд був цілком новим, відрізнявся простотою, природністю і широтою, і ліг в основу вчення про генезис ґрунтів.

За результатами систематичного дослідження всієї чорноземної смуги Росії Докучаєв вперше склав схематичну карту окремих її районів.



**Рисунок 1. Схематична карта чорноземної смуги Європейської Росії, складена В. Докучаєвим**

Днем народження нової науки – генетичного ґрунтознавства прийнято вважати 11 грудня 1883 р. Саме в цей день В. Докучаєв захищав свою роботу «Русский чернозем», яка була представлена у вигляді докторської дисертації. Актова зала ледь вмщувала всіх бажаючих. Деякі присутні були противниками і готувалися «завалити» автора «Русского чернозема». Офіційні опоненти, професори А. А. Іностранцев і Д. І. Менделєєв хвалили роботу і лише зрідка вказували на ті чи інші недоліки «капітальної», за їх відгуками, праці. Більше всього докторант побоювався Менделєєва, який на диспутах завжди був грозою всіх магістрантів і докторантів. Але тут піднявся спокійний П. А. Костичев, принциповий противник Докучаєва з багатьох питань ґрунтознавства, і почалась справжня «бойова сутичка». Суперечка тривала довго. П. А. Костичев яскраво нападав на багато із основних положень автора «Русского чернозема»,

на правильність в географічному розподілі гумусу в чорноземах, на вплив клімату на утворення ґрунтів, були зауваження і щодо складеної Докучаєвим схематичної карти чорноземної смуги Росії (прийнято до уваги тільки вміст органічної речовини в ґрунтах, було виконано лише 250 визначень органічної речовини, що становить одне визначення на 4000 кв. верст, що були зроблені помилки при відборі зразків ґрунту) і т. д. Докучаєву нелегко було відстоювати свої позиції, але його виручали впевненість у своїй правоті і детальне знайомство із властивостями та розподілом ґрунтів, придбані за час багаточисельних екскурсій у всі кінці Росії [9; С. 349-350]. Диспут тривав близько чотирьох годин. У результаті за роботу «Русский чернозем» Докучаєв був удостоєний Санкт-Петербурзьким університетом ступеня доктора мінералогії та геогнозії, від Вільного економічного товариства отримав особливу подяку, а від Імператорської академії наук – повну Макаріївську премію.

Академік Шмідт у своєму резюме на «Русский чернозем» так писав: «Докучаєв зібрав таку масу нових фактів про ґрунти Росії, як ніхто до нього. Він перший, на основі систематичного дослідження всієї чорноземної смуги Росії, склав схематичну карту окремих її районів. Нарешті, Докучаєв дав нам новий, більш природній і ширший погляд на генезис рослинно-наземних ґрунтів (відповідно і чорнозему), чим і сприяв корінним змінам відомої теорії Рупрехта».

П. А. Костичев не заспокоївся після диспуту з В. В. Докучаєвим, більш того, він надрукував статтю «По вопросу о происхождении чернозема» в журналі «Сельское хозяйство и лесоводство» за грудень 1884 р., де піддав нещадній критиці роботу «Русский чернозем». В наступному 1885 р. Докучаєв написав статтю «К вопросу о русском черноземе» в «Трудах Императорского вольного экономического общества», том 2 і 3, в яких детально, аргументовано і обґрунтовано дав відповідь на всі нападки і зауваження опонента [10; С. 22-40].

Першими та останніми словами до книги «Русский чернозем» служать відомі слова Вангенгейма фон Квалена, які говорять про нескінченне поле робіт, яке відкривається перед дослідником російського чорнозему, і про повну неможливість одній людині обробити цей майже безкрай простір. Випускаючи в світ «Русский чернозем», Докучаєв зовсім не вважав роботу з дослідження чорнозему завершеною, ні, він тільки намітив ті плани і завдання, які потрібно було виконувати в майбутньому для досягнення кінцевої мети – вивчення історично-природних властивостей чорноземів, щоб на основі цих даних можна було вести прогресивне сільське господарство. Бо наука повинна слугувати людям.

Монографія В. Докучаєва «Русский чернозем», що вийшла в світ у 1883 р., поклала початок тій величезній і важливій галузі наукового знання, яка відома під назвою «генетичне ґрунтознавство».

У 1889 р. «Колекція російських ґрунтів», складена Докучаєвим, була удостоєна золотої медалі на Всесвітній виставці в Парижі, з одночасним присудженням упоряднику колекції ордена за заслуги з землеробства (*Chevalier de merite agricole*).

Після презентації цієї колекції в Чикаго, Парижі, з інститутських кафедр Франції, Бельгії, Сполучених Штатів Америки зазвучали слова «чорнозем», «підзол», «солонці» – слова, які Докучаєв взяв у народу і ввів у науку. А дістала ця наука не грецьку чи латинську назву, як зазвичай, а російську – ґрунтознавство, в основі якої завжди буде лежати докучаєвський «Русский чернозем».

За запрошенням голови Полтавської губернської земської управи Олексія Володимировича Заленського, Докучаєв у 1887-1891 рр. вирушив у Полтавську губернію. Результати проведеної роботи були видані у 16 випусках «Материалов к оценке земель Полтавской губернии». Ґрунтову карту склали магістрант В. Агафонов, професор Ф. Левінсон-Лессінг, Н. Адамов, професор С. Богушевський, А. Бодиско, М. Васильєв, професор В. Вернадський, професор К. Глінка, магістр П. Земятченський, П. Отоцький та ін. за загальною

редакцією професора В. Докучаєва. За задумкою свого вчителя карту древніх (доісторичних) лесів Полтавської губернії склав П. Отоцький. На матеріалах досліджень у Полтаві також було створено природничо-історичний музей.

Було великою честю піддати свої маєтки проведенню повного природничо-історичного дослідження. Почали надходити запити з різних губерній, при чому всі вони здійснювалися під керівництвом професора В. Докучаєва. У 1890-1891 рр. ґрунтову карту дачі с. Запілля (Лужського повіту, Петербургської губернії) маєтку П. А. Фон-Більдерлінга склав А. С. Георгієвський. Карту ґрунтів Воронцовки (Павловського повіту, Воронежської губ.) маєтку світлого князя Воронцова – графа Шувалова склав А. С. Георгієвський. У цій роботі також брав участь і П. Отоцький. Ґрунтову карту Падовського маєтку В. Л. Нарішкіна склав магістр П. А. Земятченський, також під керівництвом професора В. Докучаєва.

Нарешті, у 1892-1893 рр. Докучаєв в якості начальника Особливої експедиції Лісового Департаменту, став керувати геологічними та ґрунтовими дослідженнями на дослідних степових ділянках півдня Росії та сучасної України. За результатами цієї роботи було видано 18 випусків «Трудов» з великою кількістю карт, креслень та ін.

Створюючи особливу науку і збираючи матеріал для її вмісту, Докучаєв чітко усвідомлював, що ґрунтознавство, як і будь-яка інша наука, потребує певних умов для розвитку і росту наукової думки. Потрібна була наукова школа, потрібна була лабораторія, музей, наукове товариство, науковий журнал, тобто все те, що мали у своєму розпорядженні інші науки, що існували до ґрунтознавства, зокрема науки про природу. Будь-яка думка Докучаєва одразу ж втілювалась в життя. Не маючи можливості розпоряджатись кафедрою ґрунтознавства в Університеті, Василь Васильович відкриває приватні курси, збирає у своїй лабораторії і в лабораторії професора А. Советова молодь, яка цікавилась вивченням ґрунтів, дає цій молоді наукові теми, спрямовує її потенціал для природничих досліджень, і таким чином, стає засновником російської школи ґрунтознавства; створює особливий журнал

«Материалы по изучению русских почв», де розміщує роботи своїх учнів (К. Глінки, П. Земятченського, Н. Адамова, В. Морозова, П. Ф. Баракова, А. Краснова, І. Мамонтова, А. Георгієвського) [11]. Ще у 1880 р. він піднімає в Імператорському Вільному економічному товаристві питання про заснування музею ґрунтознавства, намітивши завдання і програму діяльності останнього, а потім (1886, 1891) піднімає питання про організацію Ґрунтового комітету, як центрального наукового закладу, який займався б вивченням ґрунтів Росії. Нарешті, за його почином і під його головуванням у 1888 р. виникає Ґрунтова комісія при Імператорському вільному економічному товаристві, як особливе наукове товариство, яке займалось питаннями про ґрунти і видавало «Труды Почвенной комиссии» (1888-1898). З 1899 р. Ґрунтова комісія при Імператорському вільному економічному товаристві почала випускати періодичний журнал «Почвоведение» за редакцією П. В. Отоцького. Докучаєв написав лише одну статтю в цьому журналі у 1900 р. за назвою «К вопросу о почвах Бессарабии», де він описував літню екскурсію 1898 року по території Бесарабської губернії.

У 1890-1900 рр. Докучаєв створює і очолює Комісію для детального фізико-географічного, природничо-історичного, сільськогосподарського, гігієнічного та ветеринарного обстеження Санкт-Петербурга та його околиць. Вийшов тільки перший том «Трудов Комиссии...».

В 1894 р. за його ініціативою була створена перша кафедра ґрунтознавства в Росії в реорганізованому ним Ново-Александрійському інституті. У тому ж році він виступає з питанням про організацію польових дослідних станцій, де б науковці систематично слідкували за життям ґрунтів, а в 1896 році він піднімає питання про затвердження кафедр ґрунтознавства в університетах. Бере активну участь в роботі створеного за його ініціативи Бюро з ґрунтознавства при Вченому комітеті Міністерства землеробства.

В. В. Докучаєв був членом наступних наукових товариств: Санкт-Петербурзького товариства дослідників природи, Санкт-Петербурзького мінералогічного товариства, Імператорського вільного економічного

товариства, Російського географічного товариства, Варшавського товариства дослідників природи, Московського товариства сільського господарства та Societe belge de geologie, de paleontologie et d'hydrologie в Брюсселі.

Навесні 1902 р. при Імператорському вільному економічному товаристві був створений Центральний музей ґрунтознавства, влаштуванням якого зайнявся П. Отоцький. Музей тоді знаходився за адресою: Санкт-Петербург, Забалканський провулок, 33. З того часу музей декілька разів змінював своє місцезнаходження. Першими експонатами першого в світі музею ґрунтознавства стали колекції Докучаєва, що експонувалися в містах Росії, а також у Парижі, Чикаго й зіграли велику роль у пропаганді генетичного ґрунтознавства в країнах Європи та Америки.

На жаль, не всі плани В. В. Докучаєву вдалось здійснити. Те, що Василь Васильович не встиг зробити за життя, він заповідав виконати своїм учням і послідовникам: «... Я исключительно преследовал общие задачи и стремился, по-возможности, изучить чернозем с научной, естественно-исторической точки зрения. Мне казалось, что только на такой основе и после твердой установки этой основы, и могут быть построены различного рода действительно практические меры к поднятию сельского хозяйства черноземной полосы России» [12; С. 388].

В. В. Докучаєв був сильною, творчою особистістю, яка залишила по собі великий слід як в науці, так і в суспільному житті. Заслуга його полягає у тому, що він вивчаючи російський чорнозем, не загубився серед маси розрізненого матеріалу, не закопався повністю у вивченні окремих фактів, у виясненні подробиць, а пішов далі, стараючись знайти закономірність співвідношень і зв'язати матеріал загальною ідеєю. Таким чином, Докучаєв створив нове вчення про ґрунт – генетичне ґрунтознавство, початок якого як науки приурочують до появи в світі його знаменитої монографії «Русский чернозем». Можна з упевненістю сказати, що «Русский чернозем» – це класична праця, одна із тих, які створили нову епоху в науці.

### *Список використаної літератури*

1. *Заседание* I Отделения И. В. Э. Общества 23 сентября 1876 года. По сообщению А. В. Советова о черноземе из путевых его заметок // Тр. Им. вольного экон. о-ва. – Т. 1. – СПб. : Тип. тов-ва «Обществ. польза», 1877. – С. 1–15.
2. *Заседание* I Отделения И. В. Э. Общества 25 ноября 1876 года. По докладу М. Н. Богданова «О черноземе и его практическом и научном значении» // Тр. Им. вольного экон. о-ва. – Т. 1. – СПб. : Тип. тов-ва «Обществ. польза», 1877. – С. 149–170.
3. *Каталог* почвенной коллекции профессора В. В. Докучаева и его учеников и каталог коллекции Особой экспедиции, снаряженной Лесным Департаментом, под руководством профессора В. В. Докучаева. – СПб. : Тип. Е. Евдокимова, 1896. – С. 93.
4. *Докучаев В. В.* Итоги о русском черноземе / В. В. Докучаев // Тр. Им. вольного экон. о-ва. – Т. 1. – СПб. : Тип. тов.-ва «Обществ. польза», 1877. – С. 415–433.
5. *Докучаев В. В.* Русский чернозем: отчет Императорскому вольному экономическому обществу / В. В. Докучаев. – СПб. : Тип. Деклерона и Евдокимова, 1883. – 376 с.: карта.
6. *Ферхмин А. Р.* Нижегородский период деятельности В. В. Докучаева / А. Р. Ферхмин // Почвоведение. – 1903. – Т. 5, № 4. – С. 351.
7. *Докучаев Василий Васильевич* // Энциклопедический словарь / под ред. К. К. Арсеньева и Ф. Ф. Петрушевского. – СПб. : Тип. И. А. Ефрона, 1893. – С. 899.
8. *Теоретичні* основи державного земельного кадастру [Електронний ресурс] / М. Г. Ступень, Р. Й. Гулько, О. Я. Микула та ін. – Режим доступу: [[http://geoknigi.com/book\\_view.php?id=943](http://geoknigi.com/book_view.php?id=943)]. – Назва з екрану.
9. *Ферхмин А. Р.* Нижегородский период деятельности В. В. Докучаева / А. Р. Ферхмин // Почвоведение. – 1903. – Т. 5, № 4. – С. 349–350.
10. Докучаев В. К вопросу о русском черноземе / В. Докучаев // Тр. Им. вольного экон. о-ва. – Т. 2. – С. 444–468; там же: Т. 3. – С. 22–40.
11. *Советов А.* Материалы по изучению русских почв // А. Советов, В. Докучаев. – СПб. : Тип. тов-ва «Обществ. польза», 1896. – Вып. 1. – 100 с.
12. *Ярилов А. А.* В. В. Докучаев, как педолог / А. А. Ярилов // Почвоведение. – 1903. – Т. 5, вып. 4. – С. 388.